

УДК 34398:343369

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473-2018-2-125-130>

В. В. Варава, кандидат юридичних наук,
в. о. завідувача кафедри
кримінально-правових дисциплін
Університету митної справи та фінансів

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ВТРУЧАННЮ В ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ З ВИКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У МИТНІЙ СФЕРІ

Статтю присвячено розгляду організаційних та правових аспектів здійснення заходів щодо запобігання та протидії втручанням в діяльність працівника правоохоронного органу з викриття кримінальних правопорушень у митній сфері. На основі здійсненого аналізу останніх досліджень і публікацій сформульовано проблеми, які постають сьогодні перед оперативними підрозділами правоохоронних органів, уповноважених на протидію контрабанді й іншим правопорушенням у митній сфері та потребують предметного вивчення і вирішення. Запропоновано шляхи вдосконалення правового регулювання з питань протидії втручанням в діяльність працівників правоохоронних органів та митниці.

Ключові слова: запобігання, протидія, втручання, працівник, правоохоронний орган, викриття, кримінальне правопорушення, митна сфера, контрабанда, порушення митних правил.

V. V. Varava. Prevention and counteraction of interference in the activities of a law enforcement officer on the disclosure of criminal offences in the customs sphere

This article is devoted to the consideration of the organizational and legal aspects of the implementation of measures to prevent and counteract the interference with the activities of a law enforcement officer for the disclosure of criminal offences in the customs sphere. On the basis of the analysis of recent researches and publications, the problems that today appear before the operational units of the law-enforcement agencies authorized to counteract smuggling and other offenses in the customs sphere are formulated and require subject study and resolution. In the context of the purpose of the article, the issues of the distinction between lawful and unlawful interference with the activity of the law enforcement officer; the legal regulation of countermeasures against unlawful interference in the activities of the employee of the operational unit of the law-enforcement agency, as well as responsibility for interfering with the activity of the law enforcement officer are considered. The problems of punishment for certain methods of psychological pressure on operative employees by the criminal structures are highlighted. It is noted that the legal basis for preventing and counteracting interference with the activities of law enforcement officers is the fact of recognizing the offenses of certain types of unlawful acts related to such interference. As a separate area of procedural documentation, it is proposed to consider the specific actions of criminals aimed at interfering in the activities of the operational units, the bodies of pre-trial investigation and the court. Such interference is inherent in all stages of criminal proceedings, therefore, it is proposed to identify it as a circumstance that aggravates the punishment (Article 67 of the Criminal Code of Ukraine). The list of norms of the criminal legislation, which establishes the responsibility for interference with the activity of the law enforcement officer, as well as other unlawful actions connected with such interference is given. It is determined that articles 342–386 of the Criminal Code of Ukraine are criminal offenses affecting the life, health, property of a significant list of persons: victims, witnesses, other participants in criminal proceedings, law enforcement officers. But there is no single mention of the officials of the operational units and customs officers. The ways of improvement of legal regulation of counteraction to interference in activity of employees of operational units of law enforcement agencies and customs are offered.

Key words: *prevention, counteraction, interference, employee, law enforcement, officer, disclosure, criminal offense, customs, smuggling, violation of customs rules.*

© **В. В. Варава, 2018**

Постановка проблеми. Правоохоронна діяльність у митній сфері, яка здійснюється слідчими й оперативними підрозділами Служби безпеки України (далі – СБУ), Державної фіскальної служби (далі – ДФС) та Державної прикордонної служби у взаємодії з іншими державними органами, за змістом є жорстким протистоянням правопорушниками, із застосуванням спеціальних сил, методів та засобів.

Особливості діяльності в цій сфері зумовлені специфікою сучасного стану протидії контрабанді й іншим кримінальним правопорушенням на митному кордоні, що насамперед пов'язано з гібридною війною, яку Російська Федерація (далі – РФ) веде проти України із 2014 р. На території Донецької, Луганської областей та Автономної Республіки Крим 2016 р. введено «червоний» рівень терористичної загрози, а ще сім областей України мають її «жовтий» рівень [1].

Наслідком цього є зростання кількості викритих фактів вчинення найнебезпечніших злочинів у митній сфері – контрабанди зброї, боєприпасів, вибухових речовин та наркотичних засобів. Так, у першому півріччі 2018 р. лише митницями ДФС виявлено 371 факт переміщення через митний кордон України наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів та прекурсорів, а також 194 факти переміщення зброї та боєприпасів, з порушенням чинного митного законодавства [2].

На правоохоронну діяльність у зазначеній сфері великою мірою впливає низка різноманітних чинників. Серед них кризові політичні та соціально-економічні явища, які призводять до деформації суспільної свідомості та зміцнення кримінального середовища. Сьогодні найбільш негативно позначаються на ефективності роботи правоохоронних органів саме деструктивні процеси в суспільній свідомості, одним із проявів яких є втручання в діяльність працівників правоохоронних органів, уповноважених на протидію контрабанді й іншим правопорушенням у митній сфері.

Наступним впливовим чинником є те, що розбудова правової держави зумовлює переорієнтацію зусиль правоохоронних органів на першочергове забезпечення конституційних прав і свобод людини, які є найвищою соціальною цінністю, що в окремих випадках може завдати шкоди охоронюваним інтересам суспільства і держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам протидії розслідуванню злочинів та втручання в діяльність працівника правоохоронного органу останніми роками присвячено значну кількість наукових праць.

Зокрема, питання правового забезпечення діяльності працівників оперативних підрозділів розглядалися в роботах відомих вітчизняних учених: К. Антонова, О. Бандурки, Б. Бараненка, В. Богатирьова, О. Возного, О. Гапона, В. Голубця, О. Джужі, О. Долженкова, В. Євдокимова, В. Захарова, І. Козаченка, Я. Кондратьєва, М. Корнієнка, В. Лебеденка, Д. Никифорчука, В. Матвійчука, К. Ольшевського, І. Приполова, Е. Рижкова, Я. Слободяна.

Безпосередньо проблемам протидії втручанням в діяльність працівників правоохоронних органів присвячені праці Є. Блажівського, І. Залялової, І. Ізай, О. Кваши, О. Козаченка, А. Суббота [3–6].

Але, попри сталу увагу науковців до різних аспектів цього явища, навіть формування окремої теорії протидії розслідуванню, зазначена проблема залишається не вирішеною. Водночас значна кількість нерозв'язаних питань стосується втручання в діяльність працівників правоохоронних органів із викриття кримінальних правопорушень у митній сфері.

Мета статті – дослідити організаційні та правові аспекти запобігання та протидії втручанням в діяльність працівника правоохоронного органу з викриття кримінальних правопорушень у митній сфері.

Виклад основного матеріалу. Серед низки проблем, які постають сьогодні перед оперативними підрозділами правоохоронних органів, уповноважених на протидію контрабанді й

Проблеми правоохоронної діяльності

іншим правопорушенням у митній сфері та потребують предметного вивчення і вирішення, варто виокремити такі:

1. Розмежування правомірного та неправомірного втручання в діяльність працівника правоохоронного органу.
2. Правове регулювання заходів із протидії неправомірному втручання в діяльність працівника оперативного підрозділу правоохоронного органу.
3. Відповідальність за втручання в діяльність оперативного працівника правоохоронного органу.

Розглянемо їх детальніше.

Щодо критеріїв розмежування правомірної та неправомірної діяльності, то першим із них може бути зазначена адекватність учинених особою дій гарантованим Конституцією України правам і свободам людини і громадянина (ст. ст. 21–64 Конституції України). Зазначені права і свободи не можуть бути обмежені, окрім випадків, передбачених Конституцією України [7]. Ці гарантії увійшли до кримінального процесуального законодавства як загальні засади кримінального провадження. Як зазначив В. Тертишник, «усі вони перебувають в тісному зв'язку, взаємно доповнюють одне одного і створюють систему гарантій правосуддя» [8, с. 19].

Другим критерієм є визначення наявності ознак діянь, передбачених адміністративним і кримінальним законодавством.

Зазначені критерії взаємозалежні один від одного, тому розглядати і застосовувати їх можна лише комплексно.

У зв'язку із цим постає проблема чіткого розмежування, які дії сторони, що протидіє слідчим та оперативним підрозділам, є правомірними, тобто реалізуються в руслі гарантованих законом прав і свобод, а які виходять поза ці межі та є протиправними.

З позиції закону не є протиправною контррозвідувальна діяльність. Відсутні санкції за викриття особи, яка виконує завдання правоохоронних органів. Однак розголошення особистих даних працівників і змісту оперативно-розшукових заходів не просто шкодить негласній діяльності, але й становить загрозу життю і здоров'ю правоохоронців та їхніх близьких. Тому вважаємо це за найнебезпечнішу форму втручання в діяльність працівника правоохоронного органу.

Отже, оскільки держава в кримінальному процесуальному й оперативно-розшуковому законодавстві офіційно визнала наявність інституту негласного співробітництва й спеціально зазначила гарантії забезпечення його захисту, було б послідовним і вирішення законодавчим порядком питання про окрему відповідальність за зазіхання на життя й здоров'я таких осіб у зв'язку з виконанням ними завдань оперативних підрозділів.

Не містить складу правопорушення також діяльність щодо виявлення співробітників оперативних підрозділів, які здійснюють візуальне спостереження і створення перешкод їхній діяльності (контрспостереження, створення радіоперешкод, блокування дорожнього руху тощо).

У межах закону перебуває також втручання в діяльність працівника правоохоронного органу шляхом протидії негласному проникненню в житлове приміщення, гараж, на виробничі території, завдяки установленню охоронних систем, хімічних пасток, залученню службових собак, охоронців.

Не є обставиною, що впливає на відповідальність, знищення слідів на місці вчинення злочину, утруднення їхнього пошуку. Водночас вважаємо доцільним під час досудового розслідування документувати ці обставини як такі, що характеризують злочинну діяльність підозрюваних загалом. Може мати значення розмежування дій, що є елементом складу злочину (способом вчинення і приховування), та інших дій із втручання в діяльність працівників правоохоронних органів: вивчення шляхом спостереження режиму роботи пункту пропуску через

митний кордон України для вибору часу вчинення контрабанди, ініціювання активності підрозділів правоохоронних органів й спостереження за їхніми діями; використання рукавичок, щоб не залишати сліди, застосування пахучих і отруйних речовин, унаслідок чого службові собаки кінологічних підрозділів митниці на певний час втрачають нюх; знищення й маскуванню слідів контрабанди під час скоєння злочину, знищення всього об'єкта (транспортного засобу тощо).

Як окремий напрям процесуального й оперативного документування варто розглядати конкретні дії злочинців, спрямовані на втручання в діяльність оперативних підрозділів, органів досудового слідства і суду. Таке втручання можливе на всіх стадіях кримінального провадження, тому було б варто визнати його за обставину, яка обтяжує покарання (ст. 67 Кримінального кодексу (далі – КК) України) [8].

Як свідчить правоохоронна практика, неможливо притягти до відповідальності за створення радіоперешкод оперативним підрозділам. Захист власних ліній зв'язку з використанням пристроїв кодування перебуває взагалі в межах закону про охорону комерційної та банківської таємниці.

Україн важко притягти до відповідальності посадових осіб організацій і підприємств недержавного сектора економіки – суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в разі створення ними перешкод працівникам правоохоронних органів, що здійснюють оперативно-розшукові заходи або слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії.

Досить невизначеним є питання про караність окремих методів психологічного тиску на оперативних працівника правоохоронного органу.

Також є проблеми в кримінально-правовій кваліфікації втручання в діяльність працівника правоохоронного органу. Наприклад, правопорушники, що захищають місця зберігання предметів контрабанди або порушень митних правил, зокрема зброї, боеприпасів, наркотиків, із метою захисту від проникнення можуть встановлювати вибухові пристрої (з використанням дротової розтяжки), свідомо розраховуючи на підрив працівників правоохоронних органів. За таких обставин їхні дії мають кваліфікуватися як замах на умисне вбивство двох або більше осіб, учинений способом, небезпечним для життя багатьох осіб; осіб у зв'язку з виконанням ними службового або громадського обов'язку; з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення (п. п. 1, 5, 8, 9 ст. 115 КК України) [9].

Перелічені дії, учинені підозрюваними або іншими особами, причетними до події, з метою захисту своїх гарантованих прав, у разі виходу за межі закону автоматично перетворюються на свою протилежність – адміністративно та кримінально карані діяння.

Цей аспект має принципове значення, адже виникають специфічні правовідносини, які надають оперативним підрозділам правоохоронних органів право застосовувати до таких осіб примусові заходи, щоби перешкодити реалізації злочинного задуму або продовженню злочинної діяльності.

Питання правового регулювання заходів із протидії втручанням в діяльність працівників правоохоронних органів зумовлюють розгляд нормативної регламентації в законах і підзаконних актах самого процесу цієї діяльності. Варто зазначити, що законодавець спеціально застосував це формулювання в нормах Особливої частини КК України.

У зв'язку із цим не викликає сумніву теза щодо високого рівня пріоритетності зазначеного напрямку діяльності для оперативних підрозділів правоохоронних органів, уповноважених на протидію кримінальним правопорушенням у митній сфері.

Проблема законності заходів запобігання протидії втручанням в діяльність працівників правоохоронних органів є не менш значущою для слідчих органів досудового розслідування під час кримінального провадження та потребує окремого, детальнішого розгляду.

Правовою основою для запобігання та протидії втручанням в діяльність працівників правоохоронних органів є наявність факту визнання злочинами окремих видів протиправних дій, пов'язаних із таким втручанням.

Проблеми правоохоронної діяльності

Оскільки існує об'єкт, що підлягає охороні, оперативно-розшукова діяльність має його забезпечити з використанням своїх специфічних сил, засобів і методів.

Так, у п. 6 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначено обов'язком оперативних підрозділів забезпечувати, із залученням інших підрозділів, безпеку працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу, сприяють оперативно-розшуковій діяльності, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та близьких родичів цих осіб [10].

На наш погляд, у редакції п. 1. ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» досить невдало зазначено як підставу для проведення оперативно-розшукової діяльності «наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про: злочини, що готуються» [10]. Більш слушним було б використати замість поняття «злочини» інше, близьке поняття – «протиправне діяння», зазначене в ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Адже під категорію «протиправного діяння» підпадає також і втручання в діяльність працівника оперативного підрозділу, яка ще не містить ознак злочину, але яку доцільно припинити на ранній стадії.

У розглянутому нами аспекті протидії втручанням в діяльність працівника правоохоронного органу зазначена підстава надала б оперативним підрозділам додаткову можливість здійснювати оперативно-розшукові заходи, що захищають законні інтереси громадян, які зазнають протиправного втручання.

Додаткові правові підстави для застосування в процесі протидії втручанням в діяльність працівника правоохоронного органу заходів, що можуть мати негативні наслідки для підозрюваних, містяться в ст. 12 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», де зазначено, що «не несе відповідальності працівник оперативного підрозділу, який заподіяв шкоду правам, свободам людини, інтересам держави під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, перебуваючи у стані необхідної оборони, крайньої необхідності або професійного ризику, а так само у зв'язку із затриманням особи, в діях якої є ознаки злочину» [10].

Водночас законодавство та відомчі нормативні акти не встановлюють конкретних меж, порядку і методів дозволеного «заподіяння шкоди правам, свободам людини», у зв'язку із чим набуває особливої ваги проблема регламентації відповідальності за втручання в діяльність працівників оперативних підрозділів правоохоронних органів.

Варто одразу зазначити, що відповідальність за таке втручання є значним пробілом у вітчизняному праві. Причиною цього є те, що традиційно оперативно-розшукова діяльність перебувала в напівлегальному статусі. У теорії права тривалий час точилися суперечки, чи є взагалі оперативно-розшукова діяльність елементом системи права, чи це лише вид службової діяльності. Не містить достатніх роз'яснень щодо цього аспекту Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». Зокрема, у ньому відсутні норми, які б встановлювали відповідальність за невиконання законних вимог посадових осіб оперативних підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, або перешкоджання її законному здійсненню.

Законодавством України передбачена лише адміністративна відповідальність посадових осіб і громадян за невиконання законних вимог співробітників державних органів у сфері їхньої компетенції.

Ст. 348 КК України, яка встановлює відповідальність за посягання на життя працівників правоохоронного органу, прирівнює їх до членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовців [9].

Але оперативно-розшукова діяльність є особливим напрямом протидії злочинності, змістом якого є запобігання тяжким злочинам, припинення та викриття таких, одним з яких

є контрабанда. Охорона громадського порядку – близький до цього напрям правоохоронної діяльності, але водночас між ними є принципові відмінності.

Також потребують нормативно-правового врегулювання питання вдосконалення взаємодії оперативних підрозділів правоохоронних органів, уповноважених на протидію контрабанді, та митниць, які не мають права на здійснення оперативно-розшукової діяльності. Щодо цього В.Ліпинський зауважив, що «ДФСУ доцільно організувати оперативний обмін інформацією з Державною прикордонною службою України та митними адміністраціями іноземних країн» [11, с. 51].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. На нашу думку, для вирішення означених проблем необхідне вдосконалення чинного кримінального законодавства шляхом внесення відповідних змін і доповнень до ст. ст. 343 та 348 КК України або запровадження окремої норми щодо захисту від злочинних посягань працівників оперативних підрозділів правоохоронних органів, а також осіб, які залучаються для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності [9].

Також протиправні дії, пов'язані із втручанням у діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів шляхом розголошення особистих даних працівників і змісту оперативно-розшукових заходів, пропонується включити до переліку кримінальних проступків.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі пов'язані з дослідженням меж конфіденційності і забезпечення професійної таємниці в кримінальному провадженні, зокрема під час проведення працівниками оперативних підрозділів негласних слідчих (розшукових) дій за дорученням слідчого.

Список використаних джерел:

1. СБУ встановила рівні терористичної загрози для регіонів України. 2016. URL: <http://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/1614#.LtAIUVO4.dpbs>.
2. Інформація щодо стану боротьби з митними правопорушеннями упродовж 6 місяців 2018 р. 2018. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/borotba-z-ekonomichnoyu-zlochinnistyu-ta/informatsiya-pro-vjittya-zahodiv-schodo-bo/346195.html>.
3. Блажівський Є. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2010. 234 с.
4. Кваша О., Ізай І. Система кримінально-правової протидії втручанням у діяльність працівників правоохоронних органів. Історико-правовий часопис. 2015. № 2. С. 113–119.
5. Козаченко О. Деякі аспекти правового регулювання забезпечення безпеки учасників оперативно-розшукових заходів. Право і управління. 2011. № 1. С. 15–25.
6. Суббот А. Забезпечення безпеки осіб, укорінених у злочинне середовище. Віче. 2013. № 10. С. 27–29.
7. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96 // Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
8. Тертишник В. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. К.: Алерта, 2014. 768 с.
9. Кримінальний Кодекс України: Закон від 5 квітня 2001 р. № 2341–III // Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
10. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон від 18 лютого 1992 р. № 2135–XII // Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.
11. Ліпинський В. Проблемні питання кваліфікації протиправних дій, спрямованих на недекларування товарів, транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України. Правова позиція. 2017. № 1 (18). С. 43–52.